

Nusikaltimų anatomiją tiria kriminologai

Kodėl žmonės nusižengia įstatymams ir ką daryti, kad nusikaltimų mažėtų?
Šiuos ir daug kitų klausimų apie nusikalstamumą kasdien nagrinėja žmonės, vadinami kriminologais.

Ramutė ŠULČIENĖ

Pasak Mykolo Romerio universiteto dėstytojo kriminologo dr. Alfredo Kiškio, mes visi esame susidūrę su nusikaltimais, nes tai – gyvenimo dalis. Pašnekovas prisimena, jog nusikaltėlius vis domino jo sodyba vieniemyje: kiek atvažiuodavo, vis kas nors išlaužta, pavogta. Visgi į kriminologiją jį atvedė ne tai. Iš Klaipėdos kilęs A. Kiškis Vilniuje baigė teorinę fiziką, dėstė informatiką būsimiesiems policijos ir vidaus reikalų pareigūnams. Vėliau įsidarbino Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centre. Taip po truputį susidomėjo nusikalstamumu kaip tyrimo objektu. A. Kiškio teigimu, jam įdomu viskas, kas sudėtinga. Ir kriminologija, ir bitininkystė, kuria užsiima laisvalaikio, šį moto puikiai atitinka.

Profesijos akiniai

A. Kiškis pabrėžia, jog, ilgiau padirbėję kiojoje nors srityje, daugelis užsideda tos profesijos akinius ir mato tai, ko kiti neįžvelgia. „Aplinkiniai mane laiko lengvu paranojiku, – juokiasi pa-

šnekovas, – mat aš visur įžvelgiu kokių nors pavojų, man atrodo, kad žmonės per mažai saugo save ir savo daiktus.“

Kriminologo šeima jau žino, jog iš automobilio reikia pasiimti visus mažmožius, kad nusikaltėliams nekiltų noras įlįsti, jį užrakinti, nors eina netoli, ir t. t. „Ir vos tik pasiduodu aplinkinių įtaigai nebūti tokiame įtariam, kas nors nutinka...“ – šypsosi A. Kiškis.

Teisininkams privaloma

Dėstytojas džiaugiasi, kad studentai per apklausas kriminologiją visuomet išskiria kaip vieną įdomiausių dėstomų dalykų. Ne nuostabu: šis mokslas sujungia labai daug įvairių sričių, gvildena sudėtingas žmogaus psichologijos ir socialinio gyvenimo paslaptis, gali keisti asmens ir visos visuomenės gyvenimą.

Mokslininko įsitikinimu, kriminologija būtina visiems teisės studentams. Kitaip teisininkai, pasak pašnekovą, dirba lyg chirurgai, neturėdami bendrųjų anatomijos ir fiziologijos žinių.

Gali pjauti ir siūti, bet kaip tai paveiks visą organizmą? Taigi ir teisininkai turi turėti platesnį suvokimą apie savo darbą: kodėl žmonės apskritai nusikalsta, kaip sumažinti nusikalstamumą, kaip visą visuomenę paveiks koks nors naujas teisės aktas ir pan.

Detektyvų herojai

Retas įvardytų kriminologijos ir kriminalistikos skirtumą, todėl A. Kiškio paprašėme paaiškinti, kas yra kas. „Kriminologija yra mokslas, tyrinėjantis nusikalstamumą: koks jis yra šiuo metu, kaip keičiasi, kokios priežastys skatina nusikalsti ir kokie žmonės tai daro, taip pat ką reikia daryti, kad nusikaltimų būtų mažiau, kokia prevencija ir kontrolė yra veiksmingos, o kas neveikia. Kriminalistika domisi metodais, kaip nustatyti, kas padarė konkretų nusikaltimą, kaip surinkti įkalčius, įrodymus. Taigi tai, ką matome detektyviniuose filmuose, serialuose, yra kriminalistika, o ne kriminologija“, – dėsto A. Kiškis.

Išėitų, jog Šerlokas Holmsas buvo kriminalistas, o Fiodoras Dostojevskis, romanuose analizuodamas nusikaltimo prigimtį, – kriminologas? „Taip ir yra“, – sutinka pašnekovas.

Tobulų nebūna

Kriminologijos profesorius Viktoras Justickis yra sakęs: „Nėra nė vienos priežasties, nė vieno motyvo, nė vieno noro, nė vieno žmogaus būdo bruožo – nuo pačių geriausių iki pačių blogiausių, – kurie negalėtų būti nusikaltimo priežastimi. Žmonės daro nusikaltimus dėl bet ko. Geri, blogi ir t. t. Nusikaltimas gimsta bet kiojoje vietoje. Netgi vienuolyne.“

Ar visi mes, net švenčiausi ir teisingiausi, – potencialūs nusikaltėliai? A. Kiškis atviras – tikrai taip. Pašnekovas atkreipia dėmesį, jog žmogaus prigimčiai būdinga ne iki galo laikytis visų normų ir taisyklių, todėl nusikaltimų visuomet buvo ir, deja, bus.

„Yra labai daug priežasčių, kurios paskatina žmogų nusikalsti, – nuo socialinių veiksnių iki psichologinės būsenos konkrečiu metu. Tam tikroje situacijoje

asmuo gali nieko nepadaryti, bet gali ir nusikalsti, nes jį veikia emocijos. Įdomu, jog nusikaltimai padaromi nebūtinai dėl prastos psichologinės būsenos. Tarkime, koks nors politikas žinomas kaip labai sąžiningas žmogus, jis ir pats save tokiu laiko. Ir štai vieną dieną būdamas itin geros nuotaikos, džiugiai nusiteikęs jis priima verslininką, šis taip subtiliai pasiūlo pinigų, kad politikas nė pats nesupranta, kaip juos paima. Ir nusikaltimas – jau padarytas“, – vaizdžiai pasakoja A. Kiškis.

Nusikaltę – beveik visi

Mokslininko teigimu, beveik visi žmonės yra padarę kokių nors nusikalstamų veikų. „O jeigu būdami jauni nespėjo nusikalsti, tai viskas dar priešaky“, – juokiasi A. Kiškis. Surimtėjęs pašnekovas primena statistiką, kad beveik ketvirtadalis Lietuvos gyventojų anoniminėse apklausose prisipažįsta per pastaruosius dvyliką mėnesių davę kyši. Įvairių tyrimų duomenimis, 90–100 proc. žmonių yra padarę kokių nors nusikalstamų veikų.

Įdomu, kad, nepriklausomai nuo nusikaltimo sunkumo, dauguma žmonių nelaiko savęs kaltais, teisinasi įvairiomis aplinkybėmis. Tai vadinama neutralizacijos teorija. „Viena mano studentė turėjo atlikti apklausą įkalinimo įstaigoje. Grįžusi ji man pusiau juokais sakė: „Dėstytojai, labai keista – ten visi sėdi nekalti. Visi nubausti neteisingai, per griežtai“, – pasakoja A. Kiškis.

Neišnaudotos žinios

„Nors kriminologo specialybę kasmet įgyja nemažai studentų, mūsų šalyje šių specialistų žiniomis nesinaudojama pakankamai“, – įsitikinęs mokslininkas. Kriminologų, pasak pašnekovą, visų pirma turėtų dirbti visose savivaldybėse. Jie gali patarti prevencijos, viešosios tvarkos klausimais, padėti spręsti socialines tos vietovės žmonių problemas.

„Rajonuose, kur didelis nusikalstamumas, reikia ne pareigūnų skaičių didinti, o aiškintis, kodėl ten žmonės pasirenka nusikalsti dažniau nei kitur. Būtent

tai turėtų daryti kriminologai: įvertinę situaciją, jie pasiūlytų prevencijos priemonių“, – sako A. Kiškis. Kriminologai taip pat padėtų įvykiams užbėgti už akių. Pavyzdžiui, ten, kur didėja nedarbas, ilgainiui didėja ir nusikalstamumas. Matydamas nedarbo lygį, kriminologas kartu su kitais savivaldybės specialistais imtųsi prevencinių veiksmų iš karto, kol dar neįvyko nusikaltimų protrūkis.

Kriminologai labai reikalingi ir įstatymų leidybos srityje, dirbant su bendruomenėmis, nuteistaisiais. Mokslininko įsitikinimu, jie turi patarti ir aukščiausiams šalies pareigūnams formuojant politiką, nes nusikalstamumas valstybei labai daug kainuoja. Remiantis užsienio šalių tyrimų duomenimis, žala kasmet siekia apie 5 proc. šalies bendrojo vidaus produkto.

Kas atsakingas?

Pašnekovą stebina žmonių mąstymas, esą nusikaltimų daugėja, nes policijos pareigūnai blogai dirba. „Ar policija atsako už nusikalstamumą? Kriminologai pabrėžia – tikrai ne. Policija gali kontroliuoti tik keletą kriminogeninių veiksnių: palaikyti viešąją tvarką, ištirti padarytus nusikaltimus, sulaukyti nusikaltėlius. Tačiau svarbiausios priežastys, kodėl žmonės daro nusikalstamas veikas, policijai nepaklūsta. Argi pareigūnai gali vietoj tėvų įdiegti vaikams vertybines elgesio normas, parūpinti visiems darbo ir pan.“ – pabrėžia mokslininkas.

Kriminologo teigimu, žmonių noras matyti daug patruliuojančių policijos pareigūnų – taip pat nepagrįstas. Pasirodo, taip tik švaistomos lėšos, netiriami jau padaryti nusikaltimai ir nusikalstamumo lygis realiai nesumažėja – nusikaltėliai visada gali palaukti, kol policininkai pasišalins. Kai žmonės mato daug policijos pareigūnų, įvyksta visai kitoks reiškinys: daliai gyventojų padidėja nerimas ir nesaugumo pojūtis, atrodo, kad gyventi toje vietovėje tapo pavojinga.

Teisingumas – būtinas

A. Kiškis atskleidžia visiems kriminologams seniai žinamus tyrimų rezultatus: pasirodo, bausmių griežtinimas nevei-

kia asmenų, linkusių vykdyti sunkiausius, ypač smurtinius, nusikaltimus. Daryti nesunkius nusikaltimus linkusiems žmonėms bausmių griežtinimas turi didesnį teigiamą poveikį.

„Suprantama, visuomenė pyksta, nori, kad sunkūs nusikaltėliai gautų tinkamą atpildą. Kaip žmogus, ir aš taip jaučiuosi. Tačiau realybė tokia, kad ilgesni metai kalėjime šių nusikaltėlių nei pataiso, nei atgraso nuo nusikaltimų išėjus į laisvę“, – sako kriminologas.

Tačiau nesuklyskime – apskritai bausmių nusižengusiems įstatymams tikrai reikia. „Išivaizduokime tokią supratimą visuomenę, kuri žmogų, padariusį nusikaltimą, pasikviečia pasikalbėti, išklauso jo problemas, pasidomi, kodėl jis nusikalto. Šis sako, esą jam darbe per mažai moka, tad jis ir vagia. Užuoat skyrę bausmę, mes darbdaviui liepiame mokėti daugiau ar surandame tam žmogui kitą darbą. Turbūt net girdėti tokius dalykus pikta, tai prieštarauja moralei, bylojančiai, kad turi būti įvykdytas teisingumas. Tai ir daroma bausmėmis“, – aiškina pašnekovas.

Moralės klausimai

Bausmių griežtinimas dažnai nebūna veiksmingas ir todėl, kad retas žmogus, darydamas nusikaltimą, žino, kokia bausmė jo už tai laukia. „Sprendimą nusikalsti ar ne žmonės priima ne vartydami Baudžiamąjį kodeksą, ne todėl, kad bausmės – per mažos, o vedami savo moralinių, vertybinių įsitikinimų“, – pabrėžia A. Kiškis.

Pašnekovo tikinimu, jei žmogus tąkart nedarys nusikaltimo tik todėl, kad bijo bausmės, jis vis tiek ras progų. Mes visi tokių progų turime kasdien: išėjus kolegai iš kabineto, galime pasisavinti kelis eurus iš piniginės – jis greičiausiai nepastebės. „Tačiau taip elgtis nė į galvą nešauna, ar ne? Žmonės sulaiko šis tas daugiau nei bausmės baimė – tai vidiniai įsitikinimai. Beje, tikimybė, kad darydamas nusikaltimą asmuo bus pagautas ir nubaustas, – statistškai labai maža. Dauguma nusikaltimų, ypač nesunkių, lieka neužregistruoti ir neišiaiškinti“, – dėsto kriminologas.

Nepagautas – ne vagis

2012 m. Mykolo Romerio universiteto mokslininkai atliko tyrimą, kuriuo siekė išsiaiškinti, koks Lietuvoje yra realusis nusikalstamumas. Šis tyrimas atskleidė, jog daugiau kaip 99 proc. nusikalstamų veikų padarę asmenys išvengia realios bausmės. Skaičius ištis stebina, kaip taip gali būti?

Tyrime dalyvavusių žmonių klausta, ar per praėjusius metus jie asmeniškai nukentėjo nuo kokios nors nusikalstamos veikos – buvo apvogti ar pan. Gauti duomenys buvo lyginami su užregistruotų policijoje nusikalstamų veikų skaičiumi. „Paiškėjo, kad tik 30 proc. tų žmonių, kurie nukentėjo, pranešė apie nusikaltimus. Buvo užregistruota vos 4 proc. visų patirtų nusikalstamų veikų. Kodėl tiek mažai? Neretai patys pranešėjai tiesiog nenori rašyti pareiškimų, bet būna atvejų, kai pranešimų nusprendžia neregistruoti pareigūnai. Nors oficialiai teigiama, jog taip negali būti, iš tiesų tai vyksta net pažangiausiose valstybėse. Paprastai sunkios veikos registruojamos visuomet, o nesunkios, kurių beveik neįmanoma ištirti, į registrą patenka ne visada“, – kriminologų darbo rezultatus pristato mokslininkas. Štai kodėl užregistruotų nusikaltimų statistika, pasak A. Kiškio, nėra labai patikimas dalykas. Jei kokiam nors ministrui norėtųsi parodyti, kad nusikalstamumas mažėja, tereikėtų užregistruoti mažiau veikų...

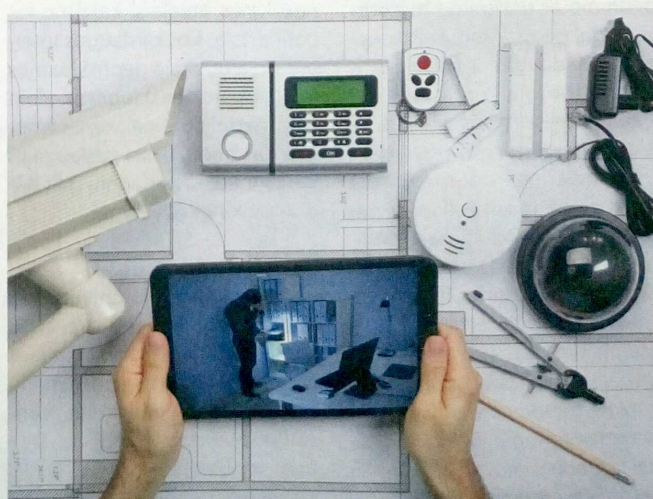
„Iš 4 proc. užregistruotų nusikaltimų ištiriama apie pusę, t. y.

2 proc. Maždaug pusei nustatytų nusikaltėlių bausmės vykdymas atidedamas ir tik 1 proc. nusikalstamas veikas padariusių asmenų sulaukia realios bausmės. Taigi nusikalstamumo problemą palikti spręsti teisėsaugai, tikėtis iš jos didelio poveikio nusikalstamumui – nelogiška. Daugiausia dėmesio turi būti skiriama prevencijai“, – įsitikinęs kriminologas.

Prevencija – pigesnė

A. Kiškio teigimu, išleisdami nusikalstamumą prevencijai vieną eurą, sutaupome iki 12–22 eurų, kurių prireiktų nusikalstamumo padariniams spręsti. „Nereikia galvoti vien apie kalėjimuose esančius, mūsų visų išlaikomus asmenis. Sutaupyti ir kitose srityse. Pavyzdžiui, greičio mažinimo kalneliai daug kainuoja ir tiems, kas juos įrengia, ir patiems vairuotojams, nes gaudina automobilius. Jei žmonės suprastų, kad laikytis eismo taisyklių – būtina, tų kalnelių išvis nereikėtų. Juk leidžiamas greitis viršijamas ne todėl, kad kelias – pernelyg lygus. Viskas – mūsų galvose“, – susimąstyti skatina pašnekovas.

Kokybiška švietimo sistema, kriminologo teigimu, yra svarbiausia prevencijos priemonė. „Mokyklose tiesiog privalo dirbti geriausi pedagogai, gebantys parodyti jaunimui, kad jie turi ateitį, kad verta mokytis, kad valstybė esame mes visi. Be abejo, jiems už tai turi būti gerai atlyginama. Nusikalstamumas yra tiesiogiai susijęs su švietimo sistema“, – pabrėžia mokslininkas.

Žmogaus prigimčiai būdinga ne iki galo laikytis taisyklių, todėl nusikaltimų buvo ir bus